

Magdalena Modrzejewska

## AMERYKAŃSKI ANARCHIZM INDYWIDUALISTYCZNY. JOSIAH WARREN – PIERWSZY AMERYKAŃSKI ANARCHISTA<sup>1</sup>

Anarchizm wydaje się sprzeczny z amerykańską tradycją myśli politycznej. Jeśli zaś już próbuje się opisywać ten nurt w Stanach Zjednoczonych, zazwyczaj zakłada się, że jest obcy amerykańskiej filozofii politycznej, przywieziony do USA z Europy i powiązany z socjalistycznymi ideałami zniesienia prywatnej własności. Warto jednakże zauważyć, że w Stanach Zjednoczonych istnieje różna od europejskiej tradycja anarchizmu. Odwołuje się do czasów kolonialnych, czerpiąc swoje najbardziej archetypiczne inspiracje z purytańskich korzeni i przekonania o zdolności każdej jednostki do bezpośredniego kontaktu z Bogiem. Tradycja ta ma jak najbardziej amerykański charakter, stąd też bywa nazywana anarchizmem rodzimym (*native anarchizm*), w odróżnieniu od wszystkich anarchistycznych nurtów sprowadzonych do Stanów Zjednoczonych z Europy. Choć nurt ten bywa traktowany jako marginalny i znajduje się na pograniczu dyskursu naukowego, to uwypukla, a czasem nawet przerysowuje te pojęcia i tendencje, które są konstytutywne dla amerykańskiej myśli politycznej – indywidualizm, racjonalizm czy niechęć wobec rządu.

Do najbardziej znanych przedstawicieli amerykańskiego anarchizmu zalicza się: Josiaha Warrena, prekursora tego ruchu, Stephena Pearla Andrewsa, Williama B. Greena, Joshuę K. Ingallsa, Lysandera Spoonera czy Benjamina R. Tuckera. Niezwykle trudno jest jednak wskazać pracę kompleksowo analizującą filozoficzne założenie tego ruchu. Główną przyczyną jest prawdopodobnie utrudniony dostęp do spuścizny amerykańskich rodzimych/rdzennych anarchistów. Większość prac pozostaje bądź w rękopisach, bądź są to wydania pamfletowe, broszury oraz ulotki rozproszone po wielu ośrodkach badawczych. Publikacje książkowe anarchistów indywidualistycznych po-

---

<sup>1</sup> Tekst powstał w trakcie pobytu w Skalny Center for Polish and Central European Studies, University of Rochester. Pragnę podziękować Skalny Center i wszystkim jego pracownikom za pomoc w napisaniu tego artykułu. Bez ich wkładu ten tekst nigdy by nie powstał.

Jeżeli nie zaznaczono inaczej, wszystkie tłumaczenia tekstów obcojęzycznych autorstwa Magdaleny Modrzejewskiej.

chodzące z XIX wieku nie zostały potem wznowione (wyjątkiem są prace Lysandera Spoonera ponownie wydane w roku 1971, a od tamtej pory regularnie drukowane).

Termin ἀναρχία, interpretowany w starożytności wyłącznie negatywnie, jako brak rządu i chaos, nieobecność jakiegokolwiek porządku, z czasem zaczął być odczytywany pozytywnie – jako brak rządu niepotrzebnego do zachowania naturalnie istniejącego ładu społecznego. Richard Sullivan, powołując się na pogląd George’a Woodcocka, identyfikuje pierwsze użycie słowa „anarchizm” w pozytywnym znaczeniu z postacią Pierre’a-Josepha Proudhona i jego słynną pracą z 1840 roku *Qu’est-ce que la propriété? Ou Recherche sur le principe du Droit et du Gouvernement*<sup>2</sup>. Charles Madison przytacza natomiast fragment z pracy Williama Goodina, uznawanego za pierwszego nowożytnego anarchistrę, *Inquiry Concerning Political Justice*, wydanej w 1793 roku, pokazując, że pojęcie anarchizmu już dawniej odczytywano z aprobatą:

„Argumentując, że skoro człowiek jest racjonalny (*rational being*), nie wolno mu przeszkadzać w wykorzystywaniu jego czystej rozumności (*pure reason*). Co więcej, wszystkie formy rządu mają irracjonalne podstawy i w konsekwencji mają tyrańską naturę, muszą więc zostać zniesione”<sup>3</sup>.

Z takim pozytywnym odczytaniem pojęcia anarchii mamy do czynienia także w Stanach Zjednoczonych. Jest ono połączone z przekonaniem o racjonalności jednostek (*rational being*), które mogą w pełni korzystać ze swej racjonalności jedynie w warunkach braku państwa. Przekonanie o tym, że państwo jest złem, oraz kwestionowanie i całkowite negowanie potrzeby jego istnienia jest uznawane także za jedną z głównych cech konstytutywnych anarchizmu.

W Stanach Zjednoczonych tendencje anarchistyczne mają długą tradycję. Większość badaczy śledzących ich początki odwołuje się do specyficznych warunków pierwszego osadnictwa i porządku społeczno-politycznego tworzonego niezależnie od władzy korony brytyjskiej, uwypuklając jednocześnie towarzyszący temu zjawisku aspekt indywidualistyczny<sup>4</sup>. Prapoczątków filozoficznego anarchizmu amerykańskiego poszukuje się w pierwszych wspólnotach religijnych (kwakrzy, antynomiści i inne grupy) kontestujących zastany ład obyczajowy, formalizm, dogmatyzm i władzę Kościoła hierarchicznego<sup>5</sup>. W XIX wieku mówi się o drugiej fazie rozwoju myśli anarchistycznej w Stanach Zjednoczonych, która konstytuuje się pod wpływem koncepcji indywidualistycznych, urzeczywistnianych w różnego rodzaju wspólnotach utopijnych i eksperymentach społecznych<sup>6</sup>.

<sup>2</sup> Zob. R. Sullivan, *Anarchizm* [w:] R.E. Goodin, P. Pettit (red.), *Przewodnik po współczesnej filozofii politycznej*, Książka i Wiedza, Warszawa 1998, s. 283–284.

<sup>3</sup> Zob. Ch.A. Madison, *Anarchism in United States*, „Journal of the History of Ideas”, vol. 6, no. 1, January 1945, s. 49.

<sup>4</sup> Aspekt indywidualistyczny dogłębnie analizuje Eric Foner. Zob. E. Foner, *Radical Individualism in America: Revolution to the Civil War*, „Literature of Liberty” 1978, vol. 1, no. 3, s. 5–31.

<sup>5</sup> Zob. Ch.A. Madison, *Anarchism in the United States*, „Journal of the History of Ideas”, vol. 6, no. 1, January 1945, s. 46–66; W.O. Reichert, *Toward a New understanding of Anarchism*, „The Western Political Quarterly”, vol. 20, no. 4, December 1967, s. 856–857; E.M. Schuster, *Native American Anarchism – A study of Left-wing American Individualism*, „Smith College Studies in History” 1932, vol. 17 (1931–1932).

<sup>6</sup> W.O. Reichert, *Toward a New understanding...*, s. 858.



## Eksperymenty ekonomiczno-społeczne

Anarchizm indywidualistyczny (*individualistic anarchism* lub *anarcho-individualism*) został zapoczątkowany w Stanach Zjednoczonych przez Josiaha Warrena (ur. w 1789 roku w Bostonie, zm. w 1874 roku w Charlestown), wynalazcę, reformatora społecznego i myśliciela politycznego<sup>12</sup>. Wprawdzie Warren nigdy sam nie określał się mianem anarchisty, jednak zarówno przez współczesnych, jak i późniejszych badaczy był postrzegany jako pierwszy amerykański anarchista. Stephen Pearl Andrews po raz pierwszy nazwał Warrena anarchistą w prywatnej korespondencji<sup>13</sup>, natomiast pierwszą osobą, która użyła w stosunku do niego tego określenia w publikacji, był Benjamin R. Tucker<sup>14</sup>.

W młodości Warren, zafascynowany utopijnymi projektami Roberta Owena, przeprowadził się do New Harmony (utopijnego eksperymentu – kolonii założonej przez Owena w Indianie) w roku 1824 i żył tam przez kolejne dwa lata. Po pobycie w kolonii New Harmony nabrał przekonania, że to właśnie kolektywna, komunistyczna forma własności jest źródłem wszelkich konfliktów społecznych<sup>15</sup>. Jak wspominał dwadzieścia lat później:

„Zdaje się, że różnice opinii, gustu i celu wzrastały wprost proporcjonalnie do roszczeń konformizmu. Dwa lata upłynęły w ten sposób i na koniec wydaje mi się, że nie więcej niż trzy osoby żywiły nadzieję na powodzenie [eksperymentu]. Większość eksperymentatorów wyjechała, porzucając wiarę w gruntowne reformy, i tak został utwierdzony konserwatyzm. Próbowaliśmy wszelkich możliwych do wyobrażenia form zorganizowania się i rządu. Mieliśmy świat w miniaturze. Wydaje się, że pokonało nas samo wrodzone prawo natury, [prawo] różnorodności (...) nasz »wspólny« interes był w bezpośredniej wojnie z indywidualizmem osób oraz okolicznościami i instynktami samozachowania”<sup>16</sup>.

Już w momencie odejścia z New Harmony w pełni ukształtowały się poglądy Warrena na to, według jakich zasad należy kształtować życie społeczne. Swoje przekonania Warren prezentował najpierw na łamach wydawanego przez siebie czasopisma „Peaceful Revolutionist”, potem zaś w szeregu publikacji – broszur, pamfletów, manifestów (które w znacznej mierze uległy rozproszeniu) oraz książek. W roku 1846

<sup>12</sup> Najpełniejsze informacje biograficzne zawiera W. Bailie, *Josiah Warren: The First American Anarchist*, Small, Maynard & Co., Boston 1906. Po publikacji Bailie’a zarówno postać, jak i filozofia Josiaha Warrena przez wiele lat pozostawały zapomniane. Renesans jego myśli zapoczątkowała dysertacja Ann C. Butler, *Josiah Warren, Peaceful Revolutionist*, obroniona na Wydziale Historycznym Ball State University w 1978 r.; udostępniona Autorce na prawach rękopisu, będąca jednocześnie najbardziej wnikliwą, współczesną próbą przedstawienia zarówno twórczości, jak i osoby Warrena.

<sup>13</sup> S.P. Andrews, nieopublikowany manuskrypt zatytułowany *Sociology*, box 1 Andrews papers, University of Wisconsin Library, Madison, manuskrypt niedatowany.

<sup>14</sup> B.R. Tucker, *On Picked Duty*, „Liberty, not the Daughter but the Mother of Order”, vol. 14, December 1900, s. 1.

<sup>15</sup> A.C. Butler, *Josiah Warren, Peaceful Revolutionist*, dysertacja obroniona na Wydziale Historycznym Ball State University w roku 1978 udostępniona Autorce na prawach rękopisu, s. 1.

<sup>16</sup> J. Warren, *Periodical Letter II*, 1856, cyt. za: J.J. Martin, *Man Against the State, The Expositors of Individualist Anarchism 1827–1908*, Ralph Myles Publisher, Colorado Springs 1970, s. 10.

opublikował swoją pierwszą książkę, będącą najpełniejszą ekspozycją jego poglądów na kształt społeczeństwa – *Equitable Commerce, A New Development of Principles As Substitutes For Laws And Governments, For The Harmonious Adjustment And Regulation of the Pecuniary, Intellectual, And Moral Intercourse of Mankind Proposed as Elements of New Society*, a w roku 1852 ukazało się pierwsze wydanie *Practical Details in Equitable Commerce – Showing the Workings in Actual Experiment, During a Series of Years, of the Social Principles Expounded in the Works „Equitable Commerce” by the Author of This, and „The Science of Society” by Stephen Pearl Andrews*, zaś w 1863 roku w Bostonie opublikowano *True Civilization an Immediate Necessity and the Last ground of Hope for a Mankind. Being the Results and Conclusions of Thirty-nine Years’ Laborious Study and Experiments in Civilization As It Is, and in Different Enterprises of Reconstruction*. Ostatnim dziełem, wydanym w 1869 roku, stanowiącym kompilację fragmentów wcześniejszych prac, było *True Civilization*, tym razem opublikowane z podtytułem *A Subject of Vital and Serious Interest to All People; but Most Immediately to the Man and Women of Labor and Sorrow*. Z czasem ulegały doprecyzowaniu i skryształowaniu jedynie praktyczne uwagi dotyczące sposobów wprowadzania ideałów Warrena w życie. Warren, przekonany, że teorie społeczno-ekonomiczne należy weryfikować w praktyce, założył utopijne kolonie, których mieszkańcy kierowali się zasadami głoszonymi przez autora *Equitable Commerce*, bądź współuczestniczył w ich zakładaniu<sup>17</sup>.

Będąc nie tylko teoretykiem, ale także praktykiem, Warren wprowadził w życie swoją teorię filozoficzną. Nie porzucając Owenowskiego ideału egalitarnego, a jednocześnie próbując pogodzić go z ideą własności prywatnej i indywidualizmem, otworzył pierwszy Cooperative Magazine, który szybko zmienił nazwę na *Time Store*. Idea tego sklepu była zainspirowana myślą Adama Smitha z *Bogactwa narodów*, że każda praca powinna być warta tyle samo (Smith jednak przedstawia taką wymianę jako stan idealny), uzasadniając barterową wymianę pracy.

Sklep został założony w roku 1827 i przetrwał do lat trzydziestych. Tuż po otwarciu *Time Store* cieszył się popularnością, czego dowodem może być wiersz opublikowany w „New Harmony Gazette” w roku 1827. Autorem wiersza może być sam Warren, jednakże autorstwo to pozostaje jedynie w sferze domysłów. Wiersz opiewa doskonałości systemu, w którym wyeliminowano pieniądze, źródło wszelkiego nieszczęścia, i czas stał się środkiem płatniczym. Autor poematu uznaje to zjawisko za początek nowej ery, „boskiej/objawionej wiedzy”<sup>18</sup>.

Warto bardziej wnikliwie przeanalizować mechanizm działania *Time Store*. Warren sprecyzował go bardzo wcześnie, pierwsze założenia powstały już w 1827 roku.

---

<sup>17</sup> M.in. „Spring Hill” w Ohio, „Utopia” w Ohio, „Modern Times” na Long Island. Zob. W. Bailie, *Josiah Warren...*, s. 50–82.

<sup>18</sup> „Then hail, thou great era of knowledge divine!  
When the standard of labor by time is displayed;  
When the value of money shall surely decline,  
Since Labor and Time are the Medium of trade”.

Philanthropos, *Time Magazine*, „New Harmony Gazette”, December 26, 1827, vol. 3, no. 12, s. 94.

W czasopiśmie „Western Tiller” ukazał się cykl ośmiu artykułów poświęcony zasadom funkcjonowania sklepu (pomiędzy 1 czerwca a 27 lipca 1827 roku). Zasady te pozostały niezmiennie przez kolejne dziesięciolecia. W 1828 roku na pierwszej stronie „Mechanic’s Free Press” ukazał się dwuszpaltowy artykuł będący skróconą wersją zasad przedstawionych w „Western Tiller”. Warren zwraca uwagę na konieczność podjęcia natychmiastowych działań, które doprowadzą do wyeliminowania z obrotu pieniądza jako środka płatniczego. Ma to zapewnić utrzymanie republikańskiego i egalitarnego charakteru młodego państwa, zapobiegając jednocześnie kumulacji dóbr w rękach nielicznych obywateli<sup>19</sup>. Najważniejszą zasadą funkcjonowania sklepu jest uczynienie z czasu podstawowego miernika wartości dóbr. Jak pisze sam Warren,

„wszelka wymiana dóbr i osobistych usług jest dokonywana w taki sposób, aby ten, kto poświęci pięć lub dziesięć godzin swojego czasu, otrzymywał w zamian pięć lub dziesięć godzin pracy. Szacunkowy koszt czasu (*time cost*) produktów jest otrzymywany od tych, którzy je wyprodukowali, oraz zawsze jest eksponowany tak, aby łatwo było oszacować, za jaką stawkę każdy z artykułów został otrzymany oraz będzie sprzedany. Ten, kto oddał w depozyt artykuł, którego wartość została oszacowana na dziesięć godzin pracy, otrzyma produkty o łącznej wartości – wliczając pracę sprzedawcy poświęconą na ich dostarczenie – dziesięciu godzin. Jeśli osoba oddająca depozyt nie chce w danej chwili otrzymać w zamian żadnych produktów, uzyska »bon na pracę« (*Labour Note*) o równoważności [wartości depozytu], z bonem tym będzie mogła uzyskać produkty, lub pracę ze strony sprzedawcy w dowolnym terminie”<sup>20</sup>.

W późniejszym okresie rozwoju swojej koncepcji Warren dodawał do kosztów zakupu od pięć do siedmiu centów na pokrycie transportu, jednocześnie całkowicie się wyrzekając zysku pieniężnego z przeprowadzonej transakcji, w zamian za co nabywca produktu zobowiązywał się do wykonania na rzecz Warrena pracy trwającej tyle, ile on sam musiał poświęcić na obsłużenie nabywcy w sklepie. Klient musiał podpisać zobowiązanie pracy (*labor note*), będące formą płatności pokrywającej brak finansowego zysku. W roku 1842 Warren zmodyfikował swoją koncepcję, wprowadził tzw. kryterium kosztów (*cost principle*), uznając, że ciężka i uciążliwa praca jest więcej warta dla wykonującego ją pracownika. Odtąd relacje pomiędzy czasem pracy nabywającego dobra i czasem pracy Warrena kształtowały się na zasadzie całkowitej dobrowolności<sup>21</sup>.

Eksperymenty społeczno-ekonomiczne Warrena zyskały szeroki rozgłos, zarówno w Stanach Zjednoczonych, jak i w Wielkiej Brytanii. John Stuart Mill zanotował w swojej autobiografii informację o:

„niezwykłym Amerykaninie, panu Warrenie, który stworzył system społeczeństwa oparty na »suwerenności jednostki« i który pozyskał wielu naśladowców i zapoczątkował tworzenie się społeczności lokalnych (*Village Community*) (...) podobnych do projektów socjalistów, ale diametralnie sprzeciwiających się im w kwestii zasad, gdyż nie uznawał on jakiegokolwiek władzy

<sup>19</sup> J. Warren, *Miscellany*, „Mechanics Free Press”, vol. 1, no. 31, August 9, 1828, s. 1.

<sup>20</sup> *Ibidem*.

<sup>21</sup> Powodzenie eksperymentu było tak wielkie, że w 1842 r. powrócił do New Harmony, gdzie otworzył drugi *Time Store*. Zob. James J. Martin, *Man Against the State, The Expositors of Individualist Anarchism 1827–1908*, Ralph Myles Publisher, Colorado Springs 1970, s. 11–12, 41–43.

społeczeństwa nad jednostką, poza [władzą] narzucającą równą wolność (*enforce equal freedom*) rozwoju dla wszystkich jednostek<sup>22</sup>.

Mill w swojej *Autobiografii* powołuje się także na wydanie *Equitable Commerce* z roku 1852, które musiał znać. Bardzo ciekawą analizę założeń filozoficznych, które znalazły się u podstaw koncepcji Warrena, przedstawił William Pare, dokonując jednocześnie krytycznej analizy rozumienia przez Warrena pojęcia równości (*equity*) przy wymianie pracy za pracę<sup>23</sup>.

## Josiah Warren – piewca indywidualizmu

Zdaniem Ann C. Butler Josiah Warren był pierwszym Amerykaninem, który stworzył i rozwinął metodę pozwalającą każdej jednostce rządzić samą sobą i pozostawać wolną od ingerencji ze strony rządu i władzy. Dzięki projektowanej przez niego wymianie barterowej dóbr uzyskanych własną pracą każda jednostka miałaby jedynie tyle, ile byłoby jej niezbędne do utrzymania się<sup>24</sup> przy zachowaniu niezależności od ingerencji z zewnątrz, zatem bez względu na różne problemy społeczno-polityczne. By jednak projekt Warrena został zrealizowany, musiano rozwiązać kilka problemów:

1. Ustalić właściwe i sprawiedliwe wynagrodzenie za pracę.
2. Zapewnić bezpieczeństwo (*security*) osobom i rzeczom objętym ich prawem własności.
3. Przyznać największy możliwy do zrealizowania obszar wolności każdej jednostki.
4. Zapewnić gospodarność w produkcji i użyciu bogactwa (*economy in the production and uses of wealth*).
5. Otworzyć każdej jednostce drogę do posiadania ziemi i innych bogactw naturalnych.
6. Sprawić, aby interesami wszystkich kierowała współpraca i wzajemna pomoc, zamiast ścierania się interesów (wzajemnego zwalczania).
7. Wyeliminować przyczyny niezgody, walki, nieufności i odrzucenia (*repulsion*) oraz zaprowadzić dominujący duch pokoju, ładu i społecznego współodczuwania (*social sympathy*)<sup>25</sup>.

---

<sup>22</sup> J.S. Mill, *Autobiography, Autobiography and Literary Essays* [w:] J.M. Robson, J. Stillinger (red.), *The Collected Works of John Stuart Mill*, t. I, University of Toronto Press, Toronto 1981, s. 260; fragment w tłumaczeniu własnym. Polskie tłumaczenie pochodzi z 1882 r. i poza archaicznością języka cechuje je swobodne podejście do oryginalnego tekstu.

<sup>23</sup> W. Parre, *Equitable Villages in America*, „Journal of the Statistical Society” 1856, vol. 19, no. 2, s. 127–143.

<sup>24</sup> A.C. Butler, *Josiah Warren...*, s. 5.

<sup>25</sup> J. Warren, *Equitable Commerce, A New Development of Principles As Substitutes For Laws And Governments, For The Harmonious Adjustment And Regulation of the Pecuniary, Intellectual, And Moral Intercourse of Mankind Proposed as Elements of New Society*, Burt Franklin, NY 1852, s. iii.

By rozwiązać te problemy, Warren proponował środki, których użycie wymagało dokonania poważnych zmian społecznych:

1. Indywidualność musiała być uznana za kamień węgielny ładu (*order*).
2. Samostanowienie (*self-sovereignty*) miało się stać warunkiem pokoju.
3. Zasada równowartości miała być elementem równowagi bądź pieniężnej sprawiedliwości i harmonizować „interesy pieniężne”<sup>26</sup>.
4. Sprawiedliwie krążący środek (*medium*) wymiany miał być instrumentem niezbędnym do funkcjonowania zasady równowartości.
5. Zaopatrzenie miało być dostosowane do żądań we wszystkich dziedzinach życia społecznego<sup>27</sup>.

Indywidualizm, który został przez Warrena potraktowany jako nadrzędna zasada organizacji życia społecznego, politycznego i ekonomicznego, spowodowałby takie ukształtowanie

„społeczeństwa, by było ono w stanie zachować nietkniętą SUWERENNOŚĆ KAŻDEJ JEDNOSTKI; musi ono unikać wszelkich układów i powiązań osób i interesów oraz wszelkich innych porozumień, które nie będą zostawiały każdej wolnej jednostce swobody dysponowania swoją osobą, czasem i własnością w dowolny sposób, w jaki dyktują jej lub jego uczucia bądź sądy, NIE ANGAŻUJĄC OSÓB LUB INTERESÓW INNYCH [jednostek]”<sup>28</sup>.

Projekty Josiaha Warrena zdają się więc kwestionować nie tylko istnienie dominującego dotąd ładu politycznego, ale także ekonomicznego, oraz negować działanie klasycznych zasad ekonomii, takich jak prawa podaży i popytu. Powstaje więc pytanie: czy zdaniem Warrena istnieje jakikolwiek ład normatywny, czy też funkcjonowanie społeczeństwa jest możliwe na zasadzie konwencjonalnych reguł ustalanych każdorazowo przez suwerenne jednostki. Analiza myśli Warrena sugeruje, że jego zdaniem możliwe jest oparcie funkcjonowania społeczeństwa na regułach czysto konwencjonalnych, podważa on tym samym istnienie nawet ładu ekonomicznego.

Niezwykle nowatorskie w myśli Warrena jest podważenie przez niego koncepcji istnienia ładu ekonomicznego, regulowanego prawami popytu i podaży. Po wnikliwej analizie jego założeń widać jednak, że jednostki biorące udział w eksperymencie *Time Store* wprawdzie nie kierują się zasadami podaży i popytu, wykazują jednak elementy racjonalności *homo oeconomicus* – elementem motywującym jest chęć osiągnięcia przez nie większego zysku (wykonując pracę na rzecz Warrena, zyskują

<sup>26</sup> Zob. W. McElroy, *Individualist Anarchism v. Communist Anarchism and Libertarianism*. Cyt. za: <http://www.wendymcelroy.com/agora1.htm> (13.03.2010).

<sup>27</sup> J. Warren, *True Civilization an Immediate Necessity and the Last ground of Hope for a Mankind. Being the Results and Conclusions of Thirty-nine Years' Laborious Study and Experiments in Civilization As It Is, and in Different Enterprises for Reconstruction*, Boston 1863, s. 182.

<sup>28</sup> J. Warren, *Practical Details in Equitable Commerce – Showing the Workings in Actual Experiment, During a Series of Years, of the Social Principles Expounded in the Works „Equitable Commerce” by the Author of This, and „The Science of Society” by Stephen Pearl Andrews*, Fowler and Wells, New York 1952, s. 13 (podkreślenie oryginalne).



ekwiwalent towarowy o większej wartości niż wynagrodzenie pieniężne uzyskane za swą zawodową pracę)<sup>29</sup>.

Warren jest prekursorem całego ruchu anarchizmu indywidualistycznego<sup>30</sup>. Jak napisał o nim Benjamin R. Tucker:

„Josiah Warren był pierwszym człowiekiem, który wyłożył doktrynę znaną teraz jako anarchizm; był pierwszym człowiekiem, który jasno określił teorię indywidualnej suwerenności (*individual sovereignty*) i równej wolności (*equal liberty*)”<sup>31</sup>.

To wokół niego skupiło się środowisko intelektualistów uważających państwo za wroga jednostki; środowisko, do którego należeli Lysander Spooner, Stephen Pearl Andrews, Ezra Heywood i William B. Green<sup>32</sup>, także zaliczani do nurtu amerykańskiego anarchizmu indywidualistycznego. Myśl Warrena znacząco wpłynęła na środowisko współczesnych libertarian, szczególnie aspekt dotyczący indywidualizmu, suwerenności jednostek oraz całkowitej dobrowolności w zaakceptowaniu jakichkolwiek zobowiązań jednostek wobec państwa, wspólnoty czy też wobec innych jednostek. Aktualność eksperymentów społecznych zapoczątkowanych przez Warrena widoczna jest także obecnie – idea *Time Store* przetrwała we współczesnych bankach czasu, oferujących wymianę wzajemnych usług świadczonych bezgotówkowo<sup>33</sup>.

---

<sup>29</sup> Nerozwiązanym pytaniem pozostaje zysk samego Warrena i jego motywacja bądź też motywacja innych inwestorów i sprzedających. Warren wyrzeka się osiągnięcia większego zysku na rzecz pewnych korzyści o charakterze nieekonomicznym.

<sup>30</sup> Tibor Machan uważa Warrena za jednego z największych orędowników indywidualizmu, umieszczając go wśród XX-wiecznych libertarian: Murraya Rothbarda, Roya Childsa Jr., Morrisa i Lindy Tannehillów, Johna Hasnasa, Johna Sandersa oraz Jana Narvesona, *Revisiting Anarchism and Government*. Cyt. za: <http://www.von.mises.org/journals/scholar/Anarchism.pdf> (10.09.2006).

<sup>31</sup> B.R. Tucker, *On Picked Duty...*, s. 1.

<sup>32</sup> W.O. Reichert, *Toward a New understanding...*, s. 858. Wzajemne powiązania, zarówno personalne, jak i intelektualne, oraz wpływ Warrena na postanie środowiska anarchistów indywidualistycznych można wysledzić w: Ch. Shively (red.), *The Collected Works of Lysander Spooner*, t. 1, M&S Press, Weston Massachusetts 1971, s. 50–52; szerzej omawiane w pracy J.J. Martin, *Man Against the State...*, s. 100.

<sup>33</sup> W Polsce tzw. bank czasu powstał we Wrocławiu. Oferuje on na stronie internetowej katalog usług i katalog potrzeb. Zob. A. Augustyn, *Powstaje bank czasu*, *Gazeta Wyborcza*, 24 lipca 2004, dodatek lokalny, Wrocław, cyt. za: <http://wroclaw.gazeta.pl/wroclaw/1,35771,2199252.html> (12.03. 2010).